

Croatica XXIII/XXIV (1992/1993) – 37/38/39

Izvorni znanstveni članak

Vesna Zečević

**VOKALSKA DISTRIBUCIJA KAO KRITERIJ ZA
TIPOLOŠKU KLASIFIKACIJU U SLAVENSKIM JEZICIMA**

UDK 808.1-4

U radu se na primjeru govora i dijalekata kajkavskoga narječja hrvatskoga jezika pokazuje njihova tipološka klasifikacija na osnovi vokalske distribucije, a pregledno se pokazuju i strukturnotipološki elementi za takvu klasifikaciju u drugim slavenskim jezicima.

1. Jedan od pojavnih oblika fonološkog sustava je i fonemska distribucija. Svaki fonološki sustav ima pravila o sintagmatskom ostvarivanju fonema. Ta se pravila mogu mijenjati i mijenjaju se i time se mijenja fonološka struktura. Unutar fonemske distribucije vokalska je distribucija vrlo snažan, ako ne i temeljni čimbenik u modifikaciji fonološke strukture. Razlog je tomu izrazita ovisnost ostvarivanja vokalâ o prozodiji, položaju vokalâ u riječi, o vrsti sloga u kojem se dotični vokal ostvaruje te o kontekstnim fonemima.

1.1 Promatrajući slavenske jezike s aspekta promjene njihove strukture, uočava se isti osnovni princip inovacijskih modifikacija u njihovoj strukturi – ovisnost vokalske distribucije o navedenim strukturnim i kontekstnim čimbenicima. S druge pak strane, s obzirom na vrstu samih inovacijskih promjena, uočavaju se sličnosti i razlike među jezicima i njihovim dijalektima i govorima. Naime, još od praslavenskog jezika distribuciju fonema karakterizirala su mnoga ograničenja i za samoglasnike i za suglasnike. U razvitku slavenskih jezika događale su se takve promjene u njihovoj strukturi koje su jedne jezike i njihove dijalekte učinile strukturnotipološki sličnijima u odnosu na druge jezike i njihove dijalekte. Jedan je od tipoloških parametara za utvrđivanje sličnosti i razlika u slavenskim jezicima određeni tip vokalske distribucije, a povezanost te distribucije s prozodijom, položajem vokala u riječi i određenim fonemskim kontekstom predstavlja tipološku univerzaliju na fonološkoj razini za sve slavenske jezike. Svima im je zajedničko postojanje opreka između naglašanih i nenaglašanih vokalizama, a u govorima koji imaju kvantitetske razlike i postojanje opreke između dugih i kratkih vokala (naglašanih i nenaglašanih).¹

U osnovi je te tipološke univerzalije kao posebnoga tipa vokalske distribucije fonološka neutralizacija, a fonotaktička su pravila zapravo neutralizacijska pravila sa svojim osnovnim elementima: fonološkim oprekama koje se neutraliziraju i njihovim neutralizacijskim položajima. Zbog toga takva fonotaktička pravila uzrokuju promjene u čestoti pojedinih vokala i nastanak i po nekoliko vokalizama u jednom fonološkom

---

¹ O suodnosu fonetsko-fonoloških i prozodijskih pojava u slavenskim jezicima, naročito u vezi s uzrocima pojave *akanja*, mnogo je radova, naročito ruskih lingvista, kao npr. V. T. Kolemec, *Vzaimodejstvie fonetičeskoj i prozodičeskoj sferi v istorii zvukovyh izmenenij slavjanskih jazykov*, Doklad na V. Meždunarodnom s'ezde slavistov, Kiev 1963; P. S. Kuznecov, *K voprosu o proišhoždenii akan'ja*, *Voprosy jazykoznanija*, 1, 1964; R. F. Paufošima, *O perehode ot okajuščego predudarnogo vokalizma k akajuščemu v odnom severnorusskom govore*, Očerki po fonetike severnorusskih govorov, Moskva 1967; N. T. Vojtovič, *K voprosu o putjah razvitija akan'ja*, *Obšečslavjanskij lingvističeskij atlas, Materialy i issledovanija*, 1970; L. V. Zlatoustova, *O prirode slovesnogo udarenija v okajuščih govorah s redukcij i bez redukcii sravnitel'no s literaturnym jazykom*, *Materialy i issledovanija po russkoj dialektologii III*, Moskva 1962.

---

sustavu. Ti su vokalizmi tada u odnosu sustava (s maksimalnim inventarom vokala) i podsustava (jednoga ili više njih, s uglavnom smanjenim brojem vokala).²

1.2. Istraživanje vokalske distribucije u slavenskim jezicima i njihovim dijalektima s aspekta strukturne tipologije daje niz mogućnosti tipološke klasifikacije na barem dvije razine: 1. na razini govora i dijalekata istoga jezika, 2. na razini govora i dijalekata različitih jezika (jednoga ili više njih) pa onda i jezika samih kao samostalnih cjelina. Klasifikacijski kriterij ima pri tome dvije osnovne pretpostavke: 1. pojavu određenoga tipa vokalske distribucije općenito, prema kojoj jezici, dijalekti i govori ulaze u tzv. širu tipološku klasifikaciju, 2. postojanje istih fonotaktičkih pravila koja se odnose na iste vokale u različitim jezicima te u dijalektima i govorima istoga jezika ili različitih jezika. Prema navedenom drugom kriteriju jezici, dijalekti i govori ulaze u tzv. užu tipološku klasifikaciju u kojoj su povezani istim načinom modifikacije fonološke strukture.

2. U ovom se radu donosi primjer takve tipološke klasifikacije na razini govora i dijalekata kajkavskoga narječja hrvatskoga jezika, a pregledno će se pokazati i strukturnotipološki elementi za takvu klasifikaciju u drugim slavenskim jezicima.

Fonotaktička su pravila kao klasifikacijski kriterij prema kojem kajkavski govori ulaze u užu tipološku klasifikaciju, razrađena za kajkavske govore prema svim elementima koji čine fonotaktičko pravilo. To su: 1. prozodija – intenzitet i kvantiteta sloga u kojem se vokali ostvaruju, 2. mjesto vokala u riječi – početak ili kraj riječi, i u slogu – zadnji otvoreni ili zatvoreni slog, 3. fonemski kontekst – suglasnici i samoglasnici, kontakti i distakti, koji utječu na ostvarivanje vokala. Elementi pod 1. i 2. strukturni su elementi dok su oni pod 3. kontekstni.

2.1 Navedeni klasifikacijski kriterij, ali samo s nekim elementima fonotaktičkih pravila, razlikuje u kajkavskim govorima, u široj tipološkoj klasifikaciji, tri diobe kajkavskih govora.

I. dioba – prema kriteriju postojanja/nepostojanja istraživanoga tipa vokalske distribucije, obuhvaća sve govore kajkavskoga narječja i dijeli ih na dvije grupe: na one koji je imaju i na one koji je nemaju. Svi se ti govori nalaze izmiješani na cijelom području kajkavskoga narječja.

II. dioba – prema kriteriju sličnih fonotaktičkih pravila, obuhvaća samo govore koji imaju vokalsku distribuciju istraživanoga tipa i dijeli kajkavske govore također na dvije grupe. U jednoj su, većinskoj grupi, govor koji razvojno imaju zajedničku karakteristiku: istu kontinuantu fonemâ (q/ i /ʎ/, a u drugoj su, manjoj grupi, govori s različitim kontinuantama tih fonema. To su oni kajkavski govori koji imaju neke

---

² U kajkavskom narječju hrvatskoga jezika utvrđeno je dosad postojanje govora koji imaju od jedan do pet takvih podsustava (usp. V. Zečević, *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*, Zagreb 1990, u tisku).

osobine kao u slovenskim govorima, s kojima i graniče: gornjosutlanski dijalekt, zapadni međimurski dijalekt i goranski dijalekt s vivodinskim govorom.³

- III. dioba – prema kriteriju glavnih strukturnih elemenata distribucijskoga ograničenja vokala: prozodiji i mjesta u riječi i slogu, obuhvaća većinsku grupu kajkavskih govora (s istom kontinuantom za foneme /o/ i /ɔ/ i dijeli tu većinsku grupu kajkavskih govora u tri grupe:
1. grupa – vokali imaju distribucijsko ograničenje u svim nenaglašenim slogovima i u kratkoj otvorenoj ultimi;
  2. grupa – vokali imaju distribucijsko ograničenje u svim kratkim slogovima, naglašenima i nenaglašenima;
  3. grupa – suprotstavlja se prvim dvjema grupama jer je strukturni element distribucijskoga ograničenja nula, a vokali imaju distribucijsko ograničenje samo ispred kontekstnih suglasnika.
- IV. dioba – prema kriteriju svih elemenata fonotaktičkih pravila, što znači prema *istim* fonotaktičkim pravilima (distribucijska ograničenja za iste vokale i u istim položajima), obuhvaća govore unutar tri glavne grupe iz III. diobe. Rezultat je, prema dosada prikupljenim dijalekatskim podacima, 15 skupina govora i to: u 1. grupi devet podgrupa, u 2. grupi pet podgrupa i u 3. grupi jedan govor. Ta dioba predstavlja užu tipološku klasifikaciju kajkavskih govora u kojoj svaka od 15 skupina govora ima svoja fonotaktička pravila drukčija od svih ostalih.
- V. dioba – prema kriteriju odnosa između fonoloških sustava i njihovih vokalskih distribucija, odnosi se na govore u podgrupama, posebno u svakoj od tri grupe, i pokazuje povezivanje tih govora unutar svake grupe koje ih dovodi u odnos centra i periferije.

Kriteriji za IV. i V. diobu vrlo su važni u strukturnotipološkoj klasifikaciji govora jer povezuju zajedno govore s istim načinom modifikacije fonološke strukture.

2.2 U istraživanim govorima kajkavskoga narječja promjene u sintagmatskom ostvarivanju vokala obuhvaćaju četiri vokalska fonema kajkavskoga makrosustava. To su:

1. fonemi *o*-tipa od kojih je jedan kontinuant etimološkoga /o/, drugi kontinuant fonema /o/ i /ɔ/ i treći koji je sekundarni fonem /o/ od primarnog fonema /a/, kontinuant etimološkoga /a/,
2. fonem *e*-tipa koji je kontinuant fonema jata i šva /ě ɛ/ (u dijelu govora samo jata).

Fonemi koji se ostvaruju umjesto njih (u rezultatu neutralizacijskih procesa) u većini su istraživanih govora već postojeći vokali u fonološkim sustavima tih govora, i to: /i/, /a/, /u/ te vokal *e*-tipa koji je uvijek jednak kontinuantu jata i šva (ili samo jata u govorima u kojima je $\text{ě} > \text{a}$). U

---

³ S obzirom na tip fonotaktičkih pravila za vivodinski su govor relevantnije osobine koje su zajedničke s osobinama u slovenskim govorima nego ista kontinuant za foneme /o ɔ/.

većini govora to je vokal [e], a u manjem broju govora vokal [e]. Iznimka su istočni međimurski govori u kojima isto ograničenje u raspodjeli imaju po dva vokala, i to: /i/ i /e/ te /o/ i /u/. Umjesto njih se ostvaruju nove jedinice fonološkoga sustava: umjesto /i/ i /e/ – [ɪ] (nešto centralniji vokal i), a umjesto /o/ i /u/ – [u] (otvoreniji centralniji vokal u).

2.3 Rezultati III. i IV. diobe kajkavskih govora hrvatskoga jezika s primjerima iz samih govora navedeni su na tablicama 1. i 2. U svakoj se podgrupi donosi naselje čiji je govor predstavnik dotične podgrupe i oznaka njegova vokalskoga sustava (S). U istraživanim govorima ima deset vokalskih sustav (S₁, S_{1a}, S_{1b}, S₂, S_{2a}, S₃, S_{4a}, S_{4b}, S₅, S₆), koji se međusobno razlikuju po kriteriju osnovnoga vokalskoga razvitka: po kontinuantama starohrvatskih fonema /ě/, /ǝ/, /o/, /j/ u tim govorima.⁴ Na tablicama se vidi da u većini podgrupa ista distribucijska ograničenja imaju govori s istim vokalskim sustavom, ali ih mogu imati i govori s dva i tri različita vokalska sustava. Svako distribucijsko ograničenje na tablicama se nalazi u sjecištu okomitoga i vodoravnoga stupca.

U svim vokalskim sustavima fonemi se donose u istoj fonološkoj transkripciji, kojom se prvenstveno predstavljaju odnosi između vokalskih jedinica, bez obzira na stvarne realizacije tih jedinica u mjesnim govorima.

3. Kao i u navedenoj klasifikaciji govora kajkavskoga narječja, govori i dijalekti ostalih slavenskih jezika, pa i sami jezici, mogu se povezati također na osnovi šire i uže tipološke klasifikacije. Sigurno je da će se više govora naći u skupinama prema široj tipološkoj klasifikaciji jer je još u osnovi kriterij koji uzima u obzir: 1. postojanje ili nepostojanje vokalskih distribucijskih ograničenja istraživanoga tipa, 2. samo neke čimbenike tih ograničenja u sustavima koji ih imaju i koji ih strukturno-tipološki razlikuju na širem, općenitijem planu. To su:

- a) povezanost ostvarivanja vokalskih fonema s prozodijskim osobinama riječi i s položajem vokala u riječi,
- b) kombinacije vokalskih fonema s kontaktnim i distaktnim i vokalima i konsonantima.

Po utjecaju na primjer prozodije na vokalsku distribuciju tipološki su sličniji govori i dijalekti slovenskog i ruskog jezika s kajkavskim govorima hrvatskoga jezika nego govori i dijalekti međusobno unutar hrvatskosrpskog dijasistema. Ili, npr, svi se ruski govori mogu razvrstati prema prisutnosti u njima vokalske distribucije kojoj su u osnovi pojave poznate pod nazivom *akanje*, *ekanje*, *ikanje*, *jakanje*, *okanje*, *ukanje*, potpuno ili nepotpuno, disimilacijsko ili nedisimilacijsko. Pojava *akanja*, ograničene distribucije vokala /o/ u nenaglašenim slogovima i njegove zamjene vokalom /a/, u široj tipološkoj klasifikaciji povezat će npr. srednjoruske, južnoruske i bjeloruske govore s nekim govorima slovenskoga jezika i s ozaljskim poddijalektom plješivičkoprigrorskoga dijalekta

⁴ Više o tome v. u V. Zečević, o. c. Tu je navedena i grada upotrijebljena za istraživanje vokalske distribucije u govorima kajkavskoga narječja hrvatskoga jezika.

TABLICA 2
2. GRUPA GOVORA

Njesto u rijeci i početak riječi i mjeani govori	Naglasi rijeci i početak riječi a	Kratki naglašeni slog b	Naglasi rijeci i početak riječi c	Prednaglašeni slog d	Zanaglašeni slog e	Kratka otvorena ultima f	Isprav ljudi
S ₃ Ozalj	1. o → e ke 2. o → e so pšude : koren	1. o → e pma 2. o → e so pšude : koren	/o/→/u/ upšati	/o/→/u/ Kusig barčica: gina: oša : Kobila	/o/→/u/ pšluk	/o/→/u/ zšlu	
S _{3a} Dubranec	/o/→/u/ zšlost	/o/→/u/ zšlost	/o/→/u/ upšati	/o/→/u/ Kusig	/o/→/u/ pšluk	/o/→/u/ zšlu	
S _{4a} Dragunić	o → e ke 2. o → e pma žerše : gđina	o → e ke 2. o → e pma žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina
S _{4a} Prodindol	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina
S _{4b} Donagović	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina	o → e ke žerše : gđina
S _{1b} Bednja							

3. GRUPA GOVORA

kajkavskoga narječja hrvatskog jezika. Isto će se tako prema utjecaju palatalnoga suglasnika na sudbinu nenaglašanih samoglasnika povezati zajedno neki npr. ruski, ukrajinski, češki i istočnobugarski dijalekti, a prema utjecaju npr. prethodnih labijalnih i velarnih (gravisnih) suglasnika donjoluzički, kašupski, slovenski i hrvatski govori kajkavskoga narječja.

Za užu tipološku klasifikaciju govora i dijalekata slavenskih jezika neophodna su detaljna istraživanja, koja moraju utvrditi ista fonotaktička pravila, kako je to pokazano na primjeru kajkavskoga narječja hrvatskoga jezika. Pri tome su osnovne pretpostavke: *istost* vokalskih fonema koji imaju distribucijsko ograničenje i *istost* svih uvjeta toga ograničenja. Takva tipološka klasifikacija pokazuje razvojnu individualnost koja karakterizira pojedine govore i dijalekte, ili njihove skupine. Posljedica je takva razvoja velika raznolikost vokalskih modela, i to prvenstveno s obzirom na nenaglašeni vokalizam, koji se svodi i na tri, dva i jedan vokal, uz mogućnost postojanja i po nekoliko vokalskih podsustava. Tako je npr. za govore kajkavskoga narječja dosada utvrđeno da mogu imati od jednog do pet vokalskih podsustava. Pet vokalskih podsustava ima govor Prodindola (u plješivičkom prigorju) u kojem je odnos vokala u podsustavima, prema šest vokala u sustavu, 5 : 5 : 4 : 3 : 2. Ili npr. slovenski govor sela Potoče u Koruškoj, čiji se vokalizam u prednaglasnom slogu svodi samo na vokal šva (ə).⁵

Primjer kajkavskoga narječja pokazuje da se postojećih 14 kajkavskih dijalekata, klasificiranih prema genetsko-strukturnom (vokalsko-akcenatskom) kriteriju, može, prema dosad prikupljenim podacima, povezati i grupirati po kriteriju vokalske distribucije najprije u tri tipološki različite grupe govora, a unutar njih u 15 podgrupa govora u kojima se u svakoj podgrupi ostvaruje skup drukčijih fonotaktičkih pravila.

Otkrivanjem zajedničkih, sličnih ili različitih karakteristika fonološke strukture otkrivaju se procesi i načini modificiranja fonoloških sustava slavenskih jezika, njihovih dijalekata i govora. Ti procesi bitno utječu na opću fizionomiju samih jezika, dijalekata i govora i pokazuju njihove razvojne tendencije i s obzirom na jezičnu ulogu (pitanje integriranosti sustava) i s obzirom na društvenu ulogu (pitanje povećanja zalihosti u sustavu), važnog elementa fonološke strukture – vokalske distribucije.

LITERATURA:

1. Avanesov, R. I, *Očerki ruskoj dialektologii*, Moskva 1949.
2. Bray, R. G. A. de, *Guide to the Slavonic Languages*, New York 1951.
3. Brozović, D, *Dijalekatska slika hrvatskosrpskog jezičnog prostora*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio lingvističko-filološki, Zadar 1970, sv. 8.

---

⁵ Usp. P. Ivić, *Faktori koji utiču na razvoj vokala u slovenskim jezicima*, poseban otišak iz Južnoslovenskog filologa XXXVIII, Beograd 1982, str. 6.

4. Guhman, M. M, *Lingvističeskie universalii i tipologičeskie issledovanija*, Voprosy jazykoznanija 4/1973.
5. Ivić, P, *Faktori koji utiču na razvoj vokala u slovenskim jezicima*, poseban otisak iz Južnoslovenskog filologa XXXVIII, Beograd 1982.
6. Jakobson, R, *Remarques sur l' évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves*, Selected writings I, 'S-Gravenhage 1962.
7. Lytkin, V. I, *Ešče k voprosu o proishoždenii russkogo akan'ja*, Voprosy jazykoznanija, 4, 1965.
8. *Russkaja dialektologija*, Moskva 1964.
9. Šahmatov, A, *Russkoe i slovenskoe akanie*, Sbornik' stat'ej posvjaščennih učenicami i počitateljami akademiku zaslužennomu ordinarnomu professoru Filippu Fedoroviču Fortunatovu... 1872-1902, Varšava 1902.
10. Trubeckoj, N. S, *Osnovy fonologii*, Moskva 1960.
11. Zečević, V, *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*, Zadar 1990 (disertacija, u tisku).

RÉSUMÉ

LA DISTRIBUTION VOCALIQUE COMME LE CRITÈRE POUR LA CLASSIFICATION TYPOLOGIQUE DES LANGUES SLAVES

Un des paramètres pour l' identification des similitudes et des différences dans les langues slaves représente aussi la distribution vocalique dont la connexion avec la position des voyelles dans les mots et avec la prosodie représente les universaux typologiques au niveau phonologique pour toutes les langues slaves en général. Les recherches concernant la distribution vocalique dans les langues slaves et dans leurs dialectes au niveau de la structure typologique donnerait une série de possibilités typologiques dans la classification au moins sur deux niveaux: 1. au niveau dans les dialectes de la même langue, 2. au niveau dans les dialectes des langues différentes (une ou plusieurs d' entre elles), par suite aussi dans les langues elles-mêmes en tant qu' unités autonomes. Dans la présente communication une telle classification typologique est illustrée pour le niveau existant dans les parlers et les dialectes kajkaviens de la langue croate, avec un coup d' oeil à part qui démontre des éléments structuro-typologiques qui existent aussi dans d' autre langues slaves. C' est-à-dire qu' il s' avéra que les éléments des limitations distributionnelles dans maints cas sont les mêmes dans de langues allogènes et différents au niveau d' une même langues. C' est ainsi, par exemple, que sous l' influence de l' prosodie sur la distribution vocalique du point de vue typologique sont plus semblables les dialectes de la langue slovène et russe avec les dialectes kajkaviens de la langue croate que ne le sont mutuellement les dialectes en dedans du diasystème croato-serbe.

L' exemple du dialecte kajkavien démontre que les quatorze dialectes kajkaviens existants, classifiés d' après le critère vocalique et accentuel, peut être rattaché et groupé d' après le critère de la distribution vocalique d' abord en trois groupes typologiquement différents, et en dedans de ces trois groupes en quinze sous-groupes des parlers dans lesquels pour chaque sous-groupe est réalisé un tas de différentes règles phonotactiques.